

Anthroposun Mağlubiyetinin Tarihsel Gelişimi Sekülerleşme Tezleri ve Din

Neriman DİLEK

Giriş

Mana ile yaşamanın önemli bir bölümü eylemek, tasavvur edileni elimizden geldikçe hayata geçirmek ve paylaşmaktır. Bu tasavvuru ve heyecanı hissedenler arasında ortak bir dil de tebellür etmiştir. Bu çalışma da bu ortak dilin bir tezahürüdür.

Öğrenmeye yeni başlayan ve öğrendiği şeyi çevresindekilerle paylaşmaya can atan ruh hali ile hazırlanan bu yazıda insanı, manayı, tarihsel değişimini, kazanımlarını ve kaybettikleri işlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma içimizdeki Anthropos'tan ve toplumsal hayatımızda yer edinmeye çalışan Anthropos'tan kurtulmak ve öğrenmek adına konu Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Grubu'nda sunulmuştur.

Anthropos ve Antroposun mağlubiyeti konusu ilk defa 2002 yılında Mustafa Şen tarafından kaleme alındı. *Bilgi ve Düşünce Dergisi*'nin Ekim 2002 sayısında yayımlandı. Din sosyolojisi ve sekülerleşme üzerine oldukça fazla makale ve çalışma olmasına karşılık Anthropos üzerine farklı bir bakış açısı ile yapılan bu çalışma, bu sunumun filizlenmesini sağlamıştır.

“Anthropos” kimdir?

Anthropos Mustafa Şen'in tanımına göre “kadim Yunan'da “ta theia” ve “ta Anthropina” ayrımını yapan ve tercihini “ta Anthropina”dan yana koyan insandır.”¹ Kelime anlamı Yunancada ‘adam’, Yeni Ahit’te karşılığı ‘insanoğlu’ olan bu kavramın aslında tam karşılığı, Âlemlerin Rabbini âlemlerin dışında tutan kişi, se-

küler insandır.

Şen, kaleme aldığı yazısında; tarih felsefesi ve tarih yazılımı üzerine çalışmalar yürüten bilim insanlarının, tarih yazılımını Antik Yunan'dan başlattıklarını ve tarih biliminin temelini kişi olarak Herodot'u, kavram olarak da “ta Anthropina”yı koyduklarını dile getirmektedir. Yani bir Anthropos olan Herodot'un elinde şekillenen bir tarih yazılımı başlamıştır.

Peki, Herodot kimdir? MÖ 5. yüzyılda yaşamış olan bu Yunan tarihçi ve antik yazar, Cicero tarafından tarih yazarlarının babası veya ilk tarih yazarı olarak tanımlanacaktır. Gezilerinde gördüğü yerleri ve insanları anlattığı, “Herodot Tarihi” olarak bilinen eseriyle tanınır. Eserinin esas konusu, Persler ve Yunanlılar arasında yapılan Pers savaşlarıdır (MÖ 492-449). Bu eseri, savaşlardaki efsanevi tanrısal yönleri ayırarak kaleme almıştır.

Şen'e göre “Herodot, insanla ilgili, insana dair gibi anlamlara gelen ‘ta Anthropina’ kavramını tanrılarla ilgili, tanrılara dair gibi anlamlara gelen ‘ta theianun’ karşısında konumlandırır.” Herodot ile birlikte tarih, bir bilim olarak, bundan sonra tanrılarla ilgili olanla değil insanlarla ilgili olana yönelecek olan uğraşının adı olacaktır. Yunan'da tanrıların yerini alacak olan insan, dünyada olanları insanla ama yalnızca insanla açıklamaya başlayacaktır. İnsan ötesinde, insan iradesi ötesinde aranacak bir varlık, bir irade olmayacaktır.

Tarih biliminin yaygınlaşmasından önce antik Yunan'da geçmişte açıklama biçimi olan Theogonya, tanrıların oluşumunu ve kendi aralarındaki ilişkileri hikâye ederdi. Bu hikâyelerin hemen hemen hepsinde Yunan tanrıları insana benzemektedir. Bu hikâyelerde hurs-

1] Mustafa ŞEN, Anthroposun Mağlubiyeti, *Bilgi ve Düşünce Dergisi*, Ekim 2002 s. 1.

ları uğruna Hera'nın mütemadiyen Zeus'un ilişki yaşadığı kadınları cezalandırdığı bir geçmiş açıklaması vardır. Kadim Yunan tarihi insanın, doğanın geçmişini açıklarken bu cezalandırmalara değinerek tanrıyı, insanı, doğayı bu cezalandırmalar ile şekillendirmektedir.

Savaşlar, barışlar, toplumsal olaylar, doğal afetler, ilk defa görülen hayvanlar, hep tanrıların işiydi. İnsan ise tanrılar karşısında aklı olmayan, tapınaklar inşa eden verilen görevi yerine getiren, yoldan saptığında ya da tanrıları sorguladığında cezalandırılan, Şen'in de dediği gibi "insan ise sadece mef'ul ve muayyen bir mahlûk olarak tanrıların filminde figüranlık rolünü oynardı."

Herodot'un tarih yazılımında olduğu gibi insanlar kendilerinin de buldukları ve birbir şahit oldukları pek çok olayda tanrıların ortalıkta gözükmediklerini, hiçbir müdahalede bulunmadıklarını; alınan bütün kararları yöneticilerinin kendi gözleri önünde insan gibi, insanların yaptığı gibi aldıklarını ve uygulamaların da bu şekilde olduğunu görmeye başlayınca sorgulamalar da başlamış oluyordu. İnsanın tanrı ve tanrının rolü karşısında bu durumunu fark edip ilk başkaldırışı Yunan Mitolojisinde tanrılardan ateşin çalınması olayı ile hikâye edilir.

"İnsanların sunaklar inşa edip adaklar adadığı dönemlerde tanrılar tanrısı Zeus Olimpos Dağında oturur ve insanları seyredirdi. Bazen kızıl altından yapılmış tahtın altında toplanan büyük bulutlar görüşünü engellerdi fakat bu bulutlar ne kadar yoğun olursa olsun Afrika sahilinde eğilmiş omuzlarında gökyüzünü taşıyan yaşlı Atlas'ı görebilirdi. Bu dev o kadar uzun zaman ayakta durdu ki ayakları çevresinde ormanlar oluştu ve orman onu gizledi. Hiç kimse onu bu yükten kurtarmayı teklif etmedi. Kardeşleri Prometheus ve Epimethus dahi. Kardeşlerine insanı yaratmak ve dünyaya yerleştirme görevi verilmişti."² Prometheus kendisine verilen bu görevi tamamladıktan sonra tanrı Zeus insana ölümsüzlük dışında tanrılarda olan tüm özellikleri bahşetti gençlik, güzellik, sıhhat ve kuvvet. Ancak Prometheus insanlara bahşedilen bu özelliklerden çok daha fazlasını verme hırsı ile dolmuştu.

2] Emilie Kip BAKER, *Antik Yunan ve Roma Hikâyeleri Homeros'tan Okumalar*, s. 21-23.

Dünyada henüz ateş olmadığını hatırladı. Tek ateş Zeus'un kutsal sarayında yanıyordu. Ve Prometheus bir plan yaparak içi boş bir kamışın içine ateşi saklayarak dünyaya döndü. Dünyada ateşin olduğunu fark eden Zeus tüm gazabı ile Prometheus'u cezalandırdı. Fakat dünyada insanlar ateşi bahşeden en yüce kahraman olarak onu anmaya devam etti.

Buradaki ateşin karşılığı bilgi, akıl, aydınlanma olup insanlar tanrılardan ilk defa rol çalarak varlıklarını anlamlandırmaya başlamaktadırlar.

Akıl etmeye başlayan insanlık, akıl sahibi olmasını dahi bu şekilde bir hikâyeye dayandırdıktan sonra soruları artmaya başladı.

"Theogonik anlatıda ifade edilen şey neden 'şimdilerde' olmuyordu? Niçin anlatılan olağanüstülüklerin hiçbiri insanların göz şahitliği ettiği olaylarda da vuku bulmuyordu? Öyle ya; insan aynı insan, doğa aynı doğa, olay aynı olay, tanrılar aynı tanrılardı. Neden tanrısal müdahaleler 'yaşanılarda', 'şahit olunanda' değil de yalnızca 'anlatılarda' vaki oluyordu? Bu çelişkiler kadim Yunan'da insanı, insanlık tarihi açısından çok önemli bir yol ayrımına götürdü: Ta theia ve ta Anthropolina ayrımı. Çünkü insanlar fiillerini kendileri gerçekleştiriyorlardı ve tanrılar -eğer varlarsa- hiç kimsenin işine karışmıyorlardı. Hem tanrılar bulutlu havalarda öfkelenip şimşekler savuruyorlardı da niçin bulutsuz, güneşli havalarda hiç kızmıyorlardı? Bunlar önemli şeylerdi ve -ta theia -ta Anthropolina ayrımındaki insan yapıp ettiklerinin gerçek faili ve sorumlusu olarak 'ben varım' demiş oluyordu. İşte bunu diyen Anthropostu. Anthroposun 'ben varım' demesi tanrıları tarihin dışına itmek demektir ve Anthropos bunu yaptı. Bu, Anthroposun ilk galibiyetiydi."³ Bu ilk galibiyetin bu denli güçlü olması sebebi ile Anthropos köklerini aydınlanma çağına hatta günümüze kadar getirmiş oldu.

Konumuza devam edeceğiz ancak buraya kısa bir parantez açmamız daha uygun olacaktır; Hatemi; "ilahi vahyi kabul eden bir görüşe göre; Âdem ilk insandır ve peygamber değildir. Ancak, belki de ilk insan Âdem ile birlikte, yeryüzünde hukuk normları da yüriürlüğe girmiştir. Ancak, Âdem'i peygamber olarak kabul etmeyen görüş bile, Âdem zamanında iyi-kötü ayrımının bulunduğunu kabul eder. Özellikle İslâm görüşüne

3] ŞEN, a.g.m. s. 1.

göre ise Âdem ilk peygamberdir. Ancak; çoğunluğun görüşüne göre ilk peygamber olmakla birlikte ilk insan da olan Âdem, benim görüşümce sadece ilk peygamber ve ilk ahlaki sorumluluğu tebliğ eden insandır. Âdem'den önce yeryüzünde insan(-beşer) vardı"⁴ diyerek, insanın akıl, düşünce ve ahlakla donatılarak dünyaya geldiğini dile getirmiştir. İnsan, sadece ve sadece manasız yaşayan bir varlık olarak hayatta kalmak için yaşamamakta, yaratıcının verdiği ateş ile hayatını devam ettirmektedir.

Yunan mitolojisinde yukarıda anlattığımız gibi ateş yani akıl, bilgi tanrılardan çalınırken, İslâm inancında Allah'ın inayeti söz konusudur. Allah insanlara eşyaya ait olan her şeyi kendisi öğreterek insanlara verdiği bu üstünlüğü Bakara Suresi 30 ve devamı ayetlerinde açıkça anlatmaktadır.

30. (Ey Resulüm!) Hani Rabbin meleklere: "Ben, yeryüzünde (hükümlerimi yerine getirecek) bir halife (yetki ve yöneticiliğe elverişli insan) yaratacağım" demişti. (Melekler de: "Yâ Rab!) Biz seni hamd (övgü) ile yüceltip ve seni bütün noksanlıklardan tenzih edip ulularken, orada (senin emirlerini tutmayıp) bozgunculuk çıkaracak ve kan akıtacak birisini mi yaratacaksın?" dediler. (Allah da): "Şüphesiz ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim" dedi.

31. (Allah, yarattığı) Âdem'e (eşyaya ait) bütün isimleri öğretti, sonra onları meleklere gösterip: "Haydi! Görüşünüzde doğru iseniz, onların isimlerini bana haber verin" dedi.

32. (Melekler de: "Yâ Rabbi!) Seni (bütün noksan sıfatlardan) tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka hiçbir bilginiz yoktur. Her şeyi hakkıyla bilen, 'hüküm ve hikmet sahibi' mutlaka o sensin sen" demişlerdi.

33. (Bunun üzerine Allah:) "Ey Âdem! Eşyanın isimlerini onlara (hemen) haber ver" dedi. (Âdem de onların) isimlerini onlara bildirince (Allah): "Ben size, göklerin ve yerin gaybını (sırlarını/hikmetini) bilirim, (ayrıca) açıkladığınız ve gizlediğiniz her şeyi de bilirim, dememiş miydim?" dedi.

Bizim inancımıza göre insan, Allah'ın inayeti ile akıl ve bilgi sahibi olmuştur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İslâm'da ahlak, bilgi, akıl bu şekilde tezahür ediyor.

Bizde yaradılış hikâyesine göz attıktan

4] Hüseyin HATEMİ, *İslâm Hukuku Dersleri*, s. 1.

sonra Allah ile insan arasında sözleşmeye biraz değinmek faydalı olacaktır. Hüseyin Hatemi'nin 'İslam Hukuku Dersleri' adlı eserinde değindiği gibi ilk peygamber olan Âdem; insanlardan ayrı olarak yaratıldı ve insanlara ahlaki tebliğ için gönderildi. Bunun yanı sıra Hatemi "...İslâm, vahyi temel alan dünya görüşünde insan haklarını toplumsal sözleşmeye değil vahye dayandırır. İslâm'a göre insan hakkı; Yaratıcı ile her "insan" arasındaki "Ahd"den doğar. (Kur'an-ı Kerim A'raf,7, 172) İnsan; Yaratıcı'nın aynı zamanda kendisini eğiten Rabb olduğunu tasdik ederek ahlaki sorumluluğunu ve Yeryüzü'nde insanın "hilafet" ödevini üstlenmiştir. (Bakara 2, 30; Sad; 38, 26; En'am; 6, 125; Yunus; 10, 14, 73; Fatır, 35, 29; A'raf, 7, 9; Nem!, 27, 62)"⁵ diyerek, insanın bu sözleşme ile haklarını nasıl elde ettiğini anlatmıştır. İnsan hakkının temelinden de bahsettiği bu eser; İslam inancı ile yoğrulmuş bizlerin Anthropostan ne kadar da uzak olmamız gerektiğini, inancımızın bize verdiği bilgeliği, bir kez daha idrak etmemizi sağlamaktadır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Kadim Yunan döneminde ise Tanrılar ile insanlar arasındaki ilişki akıl, ahlak ve hikmetten yoksun, sadece doğmak büyüme ve ölmek üzerine kurulu bir düzenden oluşuyordu. Tanrılar insanların ateşi yani aklı, insan hakkını, ahlaki almalarını engellemektedir. Bu engellemeler sonucu insan kendi Anthroposunu doğurmuştur.

Kısa bir karşılaştırmadan sonra şu şekilde devam edebiliriz ki; Anthroposun galibiyeti ile birlikte M.Ö Yaklaşık 460 yıllarında Yunanistan'da Protagoras'la⁶ sofistler, adaletin, doğa adaletinin bir tezahürü değil insani değerlerin bir gereği olduğunu iddia etmeye başladılar.⁷ Protagoras'ın herkesçe bilinen "insan her şeyin, var olan şeylerin var olduklarının ve var olmayan şeylerin var olmadıklarının, ölçüsüdür" sözü ile de anlaşılacağı üzere Anthropos

5] HATEMİ, a.g.e., s. 2-3

6] Protagoras (d. MÖ 481 - ö. MÖ. 420). Sofistlerin en önemli ve kurucu filozoflarından. Leukippos'un öğrencisi olarak yetişmiştir. Atina'da uzun süre yaşamış ve etkinliklerde bulunmuş, dinsizlikle suçlandığından dolayı kaçmak zorunda kalmış ve kaçarken boğulmuştur.

7] Anca Pusca, Marcus Weeks, John Farndon, Niall Kishtainy, Paul Kelly, Rod Dacombe, A.S. Hodson, Jesper Johnson, James Meadway, *Siyaset Kitabı*, s. 18.

artık etkisini iyice artırmaya başlamıştır.

Tarihsel süreçte ilerlemeye kaldığımız yerden devam edelim.

Orta Çağ'da Yaşanan Gelişmeler

Neo Anthroposa geçmeden önce Orta Çağ'a ve Orta Çağ'da İslâm âleminin durumuna kısaca değinmemiz gerekmektedir. Neo Anthroposun doğumuna sebebiyet veren durumlardan bazıları da bu dönemde kilise, kilise baskısı ve bilgi felsefesinin gerilemesidir.

Orta çağda Anthroposun üzerinde çok fazla durulmamıştır. Orta çağ gelişmelerinin Anthroposun Aydınlanma döneminde tekrar gün yüzüne çıkmasına sebep olduğu düşünülecek olursa bu dönemden biraz bahsetmemiz gerekmektedir.

M.S. 30'lu yıllarda Katolik inancına göre Saint Peter Roma'nın ilk piskoposuydu ve halefleri papa olmuşlardı. Romalıların Hz. İsa'nın havarilerinden olan Peter'i ilk piskoposları kabul etmeleri Hıristiyanlığı hemen benimsemelerini göstermektedir.

M.S 306 yılında I.Konstantin ilk Hıristiyan İmparator olur. M.S 380 yılında İmparator I. Theodisius Hıristiyanlığı Roma'nın resmi dini olarak kabul eder.

M.S 800 Yılında Şarlıman Kutsal Roma İmparatorluğunu kurar. Kilise ve papalığın siyasi gücünün yükselişi olan fiili durum bu imparatorluğun kuruluşu ile belirlenir.

Bu gelişmelerden sonra bilim artık ruhban sınıfının tekeline geçmiş ve toplum yapısı tartışmaya açık kapı bırakmayacak şekilde Kilise tarafından belirlenir olmuştur.

Kiliseden bunalan filozoflar, düşünürler Orta Çağ Kilisesinin bu zulmünden, İslâm topraklarına göç etmeye karar verirler.

Farabi ile anılan ancak adını bilmediğimiz filozofun Farabi ile karşılaşmasını aşağıda anlatacağız:

Farabi⁸ ve Filozof'un hikâyesi İslâm inan-

8] FARABİ, M.S 872-950 yılları arasında yaşamış İslam filozofudur. Farabi'ye göre varlıklar dünyası ile düşünceler dünyası arasında uyum sağlanabilir ve bunu sağlayabilmek için mantık sanatının sağlayacağı bir zihin eğitimi gereklidir. İnsana özgü olan iyiliklerin başında akıl olduğuna göre ve mantık sanatı da aklın doğru çalışmasını sağlayan bir araç olduğuna göre bu mantık sanatı insana özgü iyiliklerin başında gelmektedir. Bilgi Felsefesi ile de tanınan Farabi, Mutluluğu bilgiye akla bağlar.

cı üzere doğan insanların neden Anthroposunun olmadığını bir kez daha açıkça gözler önüne sermektedir.

Bir gün Farabi evinden çıkmış yürürken kalabalığın ortasında yaşlı bir adamın heyecanla bir şeyler anlattığını görür. Yaşlı adam, Platon⁹ ve Aristoteles'i¹⁰ anlatmaktadır. Duyduklarından hoşlanan Farabi iyice yaklaşır ancak yaşlı adamın etrafı boşalmıştır. Farabi'nin onu dikkatle dinlediğini fark edince ona buraya neden geldiğini anlatmaya başlar.

Filozof; "daha önce de dediğim gibi ben felsefemin peşinden gezdim hep. Felsefe Atina'dan İskenderiye'ye geçti ve orada varlığını sürdürürken Auguste adıyla da bilinen I. Theodose İskenderiye'yi aldı ve buralar Roma'nın hâkimiyetine girdi. Romalılar Hıristiyanlığı benimseyince (M.S. 380) kültür faaliyetleri kilisenin eline geçti. Kilise babaları mantığın dışında, felsefeyi de yasakladılar, İslâm nihayet ortaya çıkıp insanlara fikir hürriyetinin kapılarını açınca felsefeyle uğraşan bizler de İslâm topraklarına Antakya, Harran, Nusaybin'e göç ettik. Ben de buraya Harran'a gelenler arasındayım işte. Ancak gördüğüm kadarıyla buradaki insanlar bunun kıymetini bilmiyor. Bak-sana senden başka kimse dinlemek istemedi beni, belki de deli olduğumu düşündüler."¹¹ Farabi de Filozofa cevaben, burada kadılık yaptığını ve sorularına sürekli cevaplar aradığını dile getirdi. Böylelikle Filozof ile aralarında bir dost sohbeti başlar. 'Filozof, Farabi'ye "gezecek ve göreceksin öyle toplumlar ve öyle yerler var ki buralar cennet gibi gelecek" der.

Farabi'nin Felsefeye olan ilgisi artınca kadılık görevini bırakarak yola koyulur ve her gittiği yerde düşüncesini öğretisini insanlarla paylaşır ve nihayetinde 'İdeal Devlet' kitabını ortaya koyar. "'Oku' dedi yaradan okudum,

9] PLATON ya da İslam dünyasında Eflatun olarak bilinen (Platon; MÖ 427 - MÖ 347), Antik klasik Yunan filozofu, matematikçi ve batı dünyasındaki ilk yükseköğretim kurumu olan Atina Akademisinin kurucusudur.

10] Aristoteles ya da kısaca Aristo (MÖ 384 - 7 Mart MÖ 322) Antik Yunan filozof. Platon ile Batı düşüncesinin en önemli iki filozofundan biri sayılır. Fizik, gökbilim, ilk felsefe, zooloji, mantık, siyaset ve biyoloji gibi konularda pek çok eser vermiştir.

11] H. Emre BAĞCE, Kadir Dede, Zeynep Ertuğrul, Yeşim Özer, M. Vedat Kattıtaş, Senem Özçalıcı, Sedenay Akgün, Işıl Narin, Onur Ünlü, Sokrates'ten Aşık Veysel'e İnsan, Toplum ve Yönetim Üstüne Denemeler, s. 42.

'Anlat' dedi Atinalı anlattım. 'Yaz' diyordu içimdeki ses boşlukta kaybolmadan yazdım. En iyinin nasıl olması gerektiğini biliyordum, onu anlattım. 'ideal bir devlet' koydum ortaya"¹²

Farabi'nin ulaştığı sonuç ise şöyledir: Sevgi ve adalet, insanların toplum halinde yaşamalarını kolaylaştıran iki unsurdur. Farabi'nin ve daha nice İslâm filozoflarının, âlimlerinin, imamlarının öğretileri ile İslâm'ın insanları tefekküre, düşünmeye itmesi seküler insanın varlığını engellemiştir.

Mustafa Şen hocam ile denemesi üzerine yaptığımız konuşmamızda "İslâm'da ne tür bir etki Anthroposu engellemiştir" dediğimde, **İslâm**'ın ilme verdiği öneme değindi. Farabi'nin de dediği gibi "*hakikate giden yol ilim, felsefe ve dinden geçmektedir. Bu üçünü barındırmayan insanlık ve yönetim bozulmaya mahkûmdur.*"¹³

İslam Âlemi yukarıdaki durumdayken 12. yüzyılda İslâm âlimlerinin korumaya aldığı ve tercüme ettikleri eserler Hıristiyan âlimlerinin de dikkatini çekmeye başladı. Özellikle iki dinin bir arada yaşadığı İspanya'da bu tür haberlerin dolaşması kiliseyi rahatsız etmeye başladı. Bu rahatsızlığa rağmen sadece eserlerin değil İslami yorumların da tercümesi için çalışmalara başlandı.

Neo-Anthropos

Anthroposun ilk galibiyeti ile insanlar için belirgin bir dönem başlıyordu. Sonraki yüzyıllarda, bilgi manastırların tekeline geçtiğinde felsefi düzeyde bilgi, Anthroposun felsefesinden etkilenmişti. Ancak, Mustafa Şen'in de değindiği gibi "*algılanan dünyaya ait bilgi düzeyinde Anthropos etkili olamamaktaydı. Manastırlardan katedrallere ve katedrallerden üniversitelere geçişte özellikle sonuncusunda tekrar Anthroposa müracaat edilmişti.*" Dünyayı anlamlandırma da eksik kalıyordu.

Modern dönemin öncesine rastlayan bu süreçlerde bilgi tekrardan sınırlandırılmaya başlandı. Bu süreçte Anthroposlar, "*bilgi yine beş duyu ile algılanan dünyanın bilgisi olmalıdır*" şeklinde düşünceler ortaya atmaya başladılar. Algıyı beş duyuya, bilgiyi ise beş

duyunun veri alanına alarak daralttığının farkında olmayan bu yaklaşım sahipleri, sonraki dönemlerin temellerini atmaktaydılar, ancak bu görüşlerini açıklarken dünyayı nasıl bir gelecekle baş başa bıraktıklarını tahmin edemiyorlardı.

Bu beş duyuya dayalı bilgi felsefesi, Aydınlanma dönemine adım adım yaklaşılmaya sebebiyet vermeye başlamıştı. Anthroposun ilk galibiyetinden 2000 yıl sonra temelleri 1200'lü yılların sonlarında 1300'lü yılların başlarında atılan insan aklının üstünlüğünün anlatılması süreci, 1600-1800'lü yıllar arasında Anthroposu referans alanların "Tanrı varsa nerde?", 'neden görünmüyor' soruları ile sadece insan aklını, duyularını ön plana geçirmeye başlamışlardır.

Ortaçağın sonlarına doğru, yeni milletler kilisenin otoritesini tehdit etmeye başladılar; fakat insanlar bu dönemde hükümdarların güçlerini de sorgulamaya başlıyorlardı. Rönesans düşüncesinin güçlü bir sembolü olan Niccolò Machiavelli'nin¹⁴ dünyayı sarsan ve ahlak felsefesinde tamamen pragmatik olan bir siyaset felsefesini ortaya koyması da modern insanı güçlendirdi.

Bu duruma direnen birkaç filozoftan biri olan Thomas Aquinas¹⁵ Aristoteles'in fikirlerini, Hıristiyan din bilimine dâhil etmeye çalıştı. Bu daha önceden kaçınılmış olan kralların ilahi yetkileri gibi, bazı sorunları ortaya çıkardı. Seküler ve dini yasalar tartışmasını yeniden gündeme getirdi.

Entelektüel yaşama seküler düşüncenin girmesinin Kutsal Roma İmparatorluğuna derin bir etkisi oldu. Farklı ulus devletler bağımsızlık taleplerinde bulundu ve hükümdarlıklar papalıkla karşı karşıya geldi. Sivil konularda kilisenin yetkisi sorgulanmaya başlandı.

14] Niccolò di Bernado dei MACHIAVELLİ (3 Mayıs 1469 - 21 Haziran 1527), tarih ve politika biliminin kurucusu sayılan Floransalı düşünür, devlet adamı, askeri stratejist, şair, oyun yazarı. İtalyan Rönesans hareketinin en önemli figürlerindendir. En ünlü eseri Prens'te, politik yazının tarihinde ilk kez iktidarın alınışı ve korunması gibi bir sorunu dinsel ya da ahlaki kaygıları dikkate almaksızın kendinde bir amaç olarak inceledi.

15] Thomas AQUINAS 1225-1274 yılları arasında yaşamış, bilgi, metafizik, siyaset, ruhun ölümsüzlüğü konularındaki yorumlarıyla skolastik düşüncenin önemli ismi Hıristiyan filozof.

12] BAĞÇE ve Diğerleri, a.g.e., s. 44

13] BAĞÇE ve Diğerleri a.g.e., s. 42

Romalı Giles ve Padualı Marsilius¹⁶ gibi filozoflar iki taraftan birinde yer almak zorunda kaldılar.

Kartezyen felsefenin gelişmeye başlamasına sebebiyet veren Descartes¹⁷ da yolunu çizmeye başlamıştı. Descartes modern düşüncece rasyonalizmin yalnızca babası sayılmamakta, bizzat modern düşüncenin kurucu isimlerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Rönesans'ın bilimsel ve düşünsel gelişmeleri onun çalışmalarında sistemli bir bütünlük haline getirilmiş ve felsefe alanına taşınmıştır. Felsefeyi yöntem, bilgi ve düşünce konularında önemli sorularla geliştirmiştir. 17. yüzyıl felsefesinin çerçevesini ve niteliğini doğrudan belirleyen kişilerden biri de Descartes'tir.

Descartes şüphe ile işe başlar ve şüphe edilemeyecek bir noktaya varmak üzere hareket eder. Analiz ve sentez onun yönteminin başlıca öğeleridir. "*Cogito ergo sum*" (düşünüyorum o halde varım) noktasına ulaşan Descartes bunu şüphe edilemeyecek bir bilgi olarak belirler. Böylece her türlü bilginin başlangıç noktası düşünce ya da bilinçtekiler olarak belirlenmiş olur ki Descartesçi rasyonalizmin en kısa ifadesi budur.

Mustafa Şen, "*Kartezyen varlık anlayışının vazettiği ayrım, aynı zamanda nesnel olan-öznel olan ayrımı, paralelinde nesnel alan-öznel alan ayrımıyla birlikte, olan ve olması gereken ayrımını da beraberinde getirmiştir. Böylece, olması gereken, öznel alana dâhil edilerek aydınlanmacıların eline bir yok sayma gücü verilmiştir. Sonunda aydınlanmacılık varlığın parçalanma sürecini nihai aşamasına getirmiştir. Parçalanmış varlığın, parçalanmış bilgi, parçalanmış bilinç, parçalanmış insan ve parçalanmış toplum olarak tecelli edeceği kestirilememiştir. Yaşadığımız süreçte varlık, bilgi, bilinç, insan ve toplum parçalanmışlıktan kurtuluş adına, ardından geldiği süreci geri çevirebilme şansına sahiptir.*"

Varlık ve bilgi yeni bir özellik kazanmaya başladığında aslında varlık bütünden kopmaya ve anlam kaybına uğramaya başlamış oluyordu. Bilgi varlıktan ayrı düşünülemediği için, o da bütünden kopmaya başladı. Dolayısıyla, oluşmaya

başlayan yeni insan, bütünden kopmuş ve anlamını yitirmeye başlamış insan olacaktı. Nitekim öyle oldu da" diyerek Kartezyen varlık anlayışının insan üzerindeki telafisi zor etki ve zararlarına değinmiştir.

Aydınlanma döneminin insan tipini açıklamaya devam edecek olursak; aydınlanma dönemi insanı Yunan döneminde yaşayan Anthropos ile aynı özelliklere sahiptir.

Söz konusu iki dönem de neredeyse birbirinin aynısıdır. Tek fark isim değişikliği olmuştur: Şen'in adlandırdığı gibi; Yunan tanrılarının yerini İngiliz'in God'ı, Almanın Got'u, Fransız'ın Dieu'sü; yani Hıristiyanlığın tanrısı almıştır.

Farabi ve Filozof hikâyesinde de değindiğim gibi felsefe ve bilimin Hıristiyan topraklarından yasaklanması Neo Anthroposun doğmasına sebebiyet veren en büyük etkenlerden oldu. Aydınlanma ile birlikte insan, bilim, akıl ön plana çıkararak, Anthropos insanı, tanrının reddi, kutsalın ve insan ötesinin reddine yönlendirdi.

Bu duruma uygun tespiti Mustafa Şen yazısında şu sözü ile yapmıştır; "*Aydınlanma dönemine ve devamına bir başka açıdan baktığımızda yunan tanrılarının yerine, tarihe dâhil edilecek olanın bilim olduğunu görürüz. Tanrıların buyruklarının yerine bilimin buyrukları geçecektir ve bu buyruklar aynı tanrısal kesinlikle söylenmeye başlanacaktır. Savaş tanrısı Ares yerine ünlü bir güvenlik uzmanı, Zeus yerine din sosyologu konuşacaktır. "Tanrı derki" yerine "Bilim derki" ikame edilecektir.*"

Oluşturulmaya çalışılan aydınlanma insanı ile Anthroposun aynı kişi olmasının istenmesi sonuç doğurmaya başlamıştı. Anthropos, Ortaçağın Hıristiyanlık ve Skolastisizm düşüncesi üzerinden atlayarak aydınlanma insanı kimliği ile yeni ve son dönemin insanı, tarihin yapıcısı ve yaratıcısı olma iddiasıyla tarih sahnesinde yerini aldı. Yani modern insan meydana gelmiş oldu.

Mustafa Şen bu aşamada 3 önerme ile insanı sınıflandırmaktadır.

"İnsan hiçbir şeydir.

İnsan her şeydir.

İnsan çok şeydir.

Birincisine karşı çıkan ve fakat üçüncüsünü ı-

16] Padualı MARSİLUS 1275-1343 yılları arasında yaşamış İtalyan siyaset kuramcısı, Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı laik bir devleti savunan ilk ortaçağ düşünülerindedir.

17] René DESCARTES (d. 31 Mart 1596 - ö. 11 Şubat 1650), Fransız filozof, matematikçi ve yazar.

kalayan aydınlanmacı karakterli modern insandır. Bu aynı zamanda 'ta Anthropina' düşüncesidir. Üçüncüsünü kabul edip birincisine ve ikincisine karşı çıkanlar yeryüzünden hep var ola gelmiştir. Birincisine karşı çıkarken üçüncüsünü iskalayanlar aslında varlığı, bilgiyi, hilkati, insanı ve hayatı iskaladıklarının farkında değillerdir" diyerek Anthroposun uzak kalmak isteyen insanların bu önermeleri anlamlandırması ve iyi okuması gerektiğini bize anlatmaya çalışmaktadır.

Bu süreçte modern insan, diğer bir deyişle aydınlanmanın oluşturduğu insan Anthropos, tanrıyı kendi işlerinden soyutlamaya başlacaktı. Aşağıda sekülerleşme tezlerinde ayrıntılı olarak değineceğiz, ancak kısaca değinecek olursak; 20. Yüzyılın ilk yarısı son bulmadan önceye kadar sosyologlar dinin bilim karşısında yok olacağı görüşünü bilimsel bir kabul olarak görmeye devam ettiler. Yüzyıl Anthroposun istedikleri gibi sonuçlanmasa da aydınlanma ve Neo Anthropos dönemi, Anthroposun ikinci ve son galibiyeti olacaktır.

Anthroposun Sekülerizm Adını Alması

18.yüzyılda 'Seküler insan' adını alan Anthroposun temellerinden yukarıda bahsetmiştik. Şimdi modern insanın şekillenmesinde önemli rol oynayan olaylara değinmeye başlayabiliriz.

1517 yılından Martin Luther¹⁸ Katolik kilisesinin otoritesini sorgulayan 95 Tez'ini Wittenberg'de bir kilise kapısına asarak Reform hareketini başlatmış oldu.

Rönesans da 15 ve 16. yüzyıllarda yeniden doğuş olarak özellikle sanat ve mimaride İtalya merkezli başladı. Rönesans'ın, süreç olarak Antik dünyaya olan referanslarıyla fizik, dünya, madde ve beden üzerine odaklanan bir felsefesi vardır. Özünde öte dünyacılık ve ruhaniliğe karşı eleştiriyi de içinde barındırır.

Martin Luther ile neredeyse özdeşleşen reform süreci, ruhbanların hem dünyevi imtiyazlarını hem de dini yetkilerini sorgulayan bir kimlik taşır. Nitekim papalığın günahları affetme yetkisi, İncili yorumlama, kilise mülkleri ve gelirleri Luther'in 95 maddelik tezinde

18] (10 Kasım 1483 - 18 Şubat 1546) Alman keşiş teolog, üniversite profesörü, Protestanlığın babası ve Lüterciliği yayan kişi.

yer bulmaktadır. Bu da kilisenin otoritesine açılmış bir savaş olarak değerlendirilebilir.¹⁹

Weber de Reformu benzer şekilde okumuştur. Weber'e göre "bir sistem bir yere gelip yerleşmeden önce, onun ahlaki ve zihniyeti gelir."²⁰ 'Kapitalizmin Ruhu ve Protestan ahlakı' adlı eserinde, Protestanlığı, doğmakta olan modern dünyaya kilisenin entegre olma sürecini, kiliseye bağlı kurtuluş anlayışını dünyevileştirerek, kurtuluşu dünyevi başarı olarak işlemiştir.²¹ Bu dünyevileşmenin sonucu olarak modern zamanlar kutsal ile din dışının birbirlerinden ayrılmasına yol açmıştır. Bu dünyevileşme adını sekülerizm olarak almıştır. 1711'li yıllarda 'sekülerleşti' ifadesi konuşmalarda din adamları için referans haline gelmiş, 1755'te Samuel Johnson²² sekülerleşmeyi dünyaya ait kılmak olarak tanımlamış ve bu mana 18. yüzyılda baskın hale gelmiştir. Mustafa Tekin "Daha sonraki süreçlerde sekülerlik; sanat, edebiyat, eğitim, felsefe, ahlak ve genel olarak kültürde dinin etkisinin azalışını ifade etmiştir" diyerek günümüzde sekülerleşmenin kullanım alanlarına da bir nevi değinmiştir.²³

Sekülerleşmeyi biraz daha açacak olursak; 'asır-devir' anlamını taşıyan Latince 'seculum' kelimesinden gelmektedir. 4 ve 5 yüzyıllardan itibaren bu kelimeye 'dünya' veya 'tanrı'yla uyuşmayan bir hayat şekli anlamı yüklenmiştir. Yani sekülerleşme; Anthropos olarak tanımladığımız insanın yanı sıra toplumsal yapı içinde anlamı genişletmiştir. Daha sonraları sivil hukukla kilise hukukunu, sivil mülkiyet ile kilise mülkiyetini ayırmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Aydınlanma devrinden hemen sonra sosyal bilimler yaygınlığını artırınca bu bilimlerle ilgilenenler dinin artık yok olacağı tezi savunmaya başladılar. Çoğuna göre bilim ilerledikçe, modernleşme yaygınlaştıkça din yavaş yavaş etkinliğini azaltacak ve insan-

19] Mustafa TEKİN, Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri, İnsan ve Toplum Dergisi cilt 2, Sayı 4, 2012 s. 185

20] TEKİN, a.g.m s. 185

21] TEKİN a.g.m s. 185

22] Samuel JOHNSON (18 Eylül 1709 - 13 Aralık 1784), İngiliz yazar ve leksikograf (sözlük bilimci). En önemli çalışması İngiliz Dili Sözlüğü 1755 yılında yayınlanmıştır.

23] TEKİN, a.g.m s. 186

lar doğa ötesine yönelik olan inançlarını terk edeceklerdi. Bu tezler 18. yy başlarından 20. yüzyılın son çeyreğine kadar dile getirildi. 21. yüzyılda dinin artık hiçbir alanda yer bulmayacağı kanaati taşımaktaydılar. Thomas Woolston modernitenin, dini sona erdireceği tarihi 1900 yılı olarak belirlemişti, ancak bunu geç bulanlar dahi vardı. Daha sonraki yıllarda bu öngörüler devam etti ancak tarih verilmekten kaçınıldı.²⁴

August Comte²⁵ 'sosyoloji biliminin ahlaki yargıların temeli olarak dinin yerine geçeceği tezini savunuyor, Frederich Engels²⁶ sosyalist devrimin dini yok edeceğinden emin olduğunu söylüyor, Marx²⁷ dinin rasyonelleşme sürecinde yok olacağına inanıyor, Freud insanlığın bu nevrotik illüzyondan en kısa zamanda kurtulacağını dile getiriyordu.

Ejder Okumuş, "Marx'ın din ile ilgili görüşlerine bakıldığında, dinin ahyon olmasından maksadın, insanların kendilerini olaylar, zalim yöneticiler, sıkıntılı sosyal şartlar karşısında batmadan yüzyeyle tutunabilmek için kullandıkları bir tür kendi kendini aldatmaca, kendi kendini oyalama veya ahyonlama faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır"²⁸ diyerek Marx'ın din ile ilgili görüşünü özetlemiştir. Yazısının devamında "S.Freud'un din ile ilgili görüşünün Marx'tan çok farklı olduğunu da kaydetmek gerek. Freud, her ne kadar bi-

reysel düzlemde bir din teorisini geliştirmiş olsa da, hareket noktası itibariyle Feuerbach ve Marx'la hemen hemen aynı mantığa sahiptir. Bilindiği gibi Freud'a göre de din uyutucudur ve nevrozdur. Sonuçta Marx ve Freud'a göre din açıklanıp rafa kaldırılacak bir şeydir"²⁹ diyerek Marx ve Freud'un modern dünya üzerinde bu düşüncelerinin büyük ölçüde sübjektif ve ideolojik olduğunu dile getirmiştir. Din ile ilgili bu görüşlerinin bilimsel olmadığı sonucuna varmıştır.

Ancak değişen ve gelişen dünyada bilimin etkisini artırması sonucu ortaya atılan tezlerin yanında, Anthropolardan zafer çılgınlıkları arasında Anthropolardan biri David Martin dinin 20. yüzyılın ikinci yarısında artık yok olacağı tezinin çok büyük bir tutarsızlık olduğunu söylemeye başladı. Dinin miadını doldurduğu yönündeki iddianın hiç bir bilimsel yanının olmadığını, seküler ve profan algının bir yanulsama olduğunu, insanın ve toplumun dinden ayrı düşünülemediğini dile getirdi.³⁰ Bu seslenişinin yarı sıra toplumların dinden uzaklaşmak ve dinden kurtulmak bir yana, daha da dindarlaştığını öne sürdüğünde bu sesleniş Anthropolardan çılgınlıkları arasında pek duyulmadı. Mustafa Şen'in de dediği gibi "Lakin bu aykırı eski Anthropolun sesi şimdilerde dünyanın her tarafında yankılanmaktadır. Kendisini gölgede bırakan, eski Anthropol olan Peter Berger daha güçlü tezlerle seküler modernliğin bittiğini bilimsel çevrelerde genel kabul aşamasına getirmek üzeredir."³¹

Modern insan, seküler insan üzerine tezler ileri sürülürken Peter Berger³² dinin yok olacağı görüşlerin aksine, Kutsal Şemsiye kitabında dinin dünya kurmada hayati bir rolünün olduğunu³³ belirttikten sonra, kurulan toplumsal yapının veya genel olarak dünyanın idame ettirilmesinde de dinin büyük bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Berger, dinin Marksist anlamda bir ahyon olmak yerine büyük bir telafi mekanizması işlevi görerek; kötülük, ıstırap ve acı çekme-

24] Ali KÖSE, Modernleşme- Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar. MAM Divan Toplantıları, Aralık 2005, s.150

25] Isidore Marie Auguste François Xavier COMTE, kısaca Auguste Comte (d. 19 Ocak 1798 - ö. 5 Eylül 1857), Fransız sosyolog, matematikçi ve filozoftur. Sosyolojinin babası olarak tanımlanmaktadır. Fransa'nın Montpellier kentinde doğdu.

26] Friedrich ENGELS (28 Kasım 1820, 5 Ağustos 1895), 19. yüzyıl Alman politik filozof. Karl Marx'la beraber, Komünist Manifesto'yu (1848) yazarak komünist kuramın geliştirilmesinde önemli bir rol aldı. Karl Marx hayatını kaybettikten sonra Karl Marx'ın en önemli eseri *Das Kapital*'in son iki cildini tamamladı.

27] Karl MARX (5 Mayıs 1818 Trier - 14 Mart 1883 Londra) 19. yüzyılda yaşamış, Yahudi asıllı filozof, politik ekonomist ve devrimci. Marx'ın ekonomi alanındaki çalışmaları, günümüzde emeği, emek-sermaye ilişkisini ve bunları takip eden ekonomi düşüncesini kavramanın büyük bir kısmı için temel oluşturdu. Sosyoloji ve sosyal bilimleri başlatan isimlerdendir. En bilinenleri Komünist Manifesto(1848) ve Kapital (1867-1894) olmak üzere hayatı boyunca sayısız kitap yayımladı.

28] Ejder OKUMUŞ, Toplumsal Değişim ve Din, s. 329.

29] OKUMUŞ, a.g.m, s. 329

30] ŞEN a.g.m s. 3

31] ŞEN, a.g.m s. 4.

32] 17 Mart 1929 doğumlu, Viyana, Avusturya Peter Ludwig BERGER ABD'li sosyolog ve teolog.

33] Peter L BERGER, *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, s. 34

lerin ilahi adaletin bir gereği olarak ilahi mastır planda bir yerinin bulunduğunu belirtmiş ve ilahi adaletin insana sağladığı en büyük yararın mutluluk kazanmak değil bir anlam kazanmak olduğunu belirtmiştir. 'Kutsal Şemsiye' kitabında Modern batı, dini açıklamalardan yararlanmaksızın dünyayı ve kendi öz yaşamlarını yorumlayan gittikçe artan sayıda bireyler ürettiği şeklinde çözümlemesini yaparak, sekülerleşmenin sonuçlarını gözler önüne sermiştir.

Berger'e göre üretilen bireyler bu süreçten farklı şekillerde etkilenmişlerdir. Berger, "sekülerleşmenin etkisinin; kadınlardan ziyade erkekler, çok genç veya yaşlılardan ziyade orta- yaş tabakasında bulunurlar, kırsal kesimden ziyade şehirler, daha çok (zanaatkârlar ve küçük esnaf gibi) geleneksel uğraşlarda çalışanlardan ziyade modern sanayi üretimiyle doğrudan yüz yüze gelen sınıflar (özellikle de işçi sınıfı); Katoliklerden ziyade, Protestan ve Yahudilerle vb. üzerinde daha güçlü olma eğiliminde olduğu bulgulardan anlaşılmalıdır"³⁴ dedikten sonra, farklı çevrelerin sekülerleşmeye ilişkin görüşlerini aşağıdaki gibi yorumlarken, Batı medeniyetinin sekülerleşmeyi beslediğini ve tüm dünyada yayılmak üzere taşıyıcı rol oynadığını gözler önüne sermiştir:

"Geleneksel Kiliseyle bağlantılı çevreler bu durumu Hıristiyanlıktan uzaklaşma, paganlaşma olarak görüp saldırırken, ilerlemeci çevrelerce, modern insanın dini vesayetten özgürleşmesi anlamını vererek dört elle sarılmışlardır. Dünyevileşme hastalığının taşıyıcısı dünya ölçeğinde yaygınlığıyla bir bütün olarak bizzat Batı medeniyetinin kendisidir ve bu bakış açısından Komünizm ve modern milliyetçiliğin onların emperyalist öncülleri olan batılılaşmanın görünümlerinden başka bir şey olmadığı bir çırpıda görülebilir"³⁵

Son olarak Ali Coşkun çevirisini yaptığı *Kutsal Şemsiye* kitabının giriş bölümünde Berger ve kitaplarındaki düşüncelerine değinirken şunlara da yer vermiştir; "*Berger'in 'Kutsal Şemsiye ve Melekler Hakkında Söylenti' kitaplarındaki bu kanaatleriyle dünyevileşmenin geleceği konusundaki daha önce yaygın olan evrimci modele bağlı bulunan Berger, 'Dünyanın Sekülerlikten Arınması' adlı kitabıyla' ve 'Seküle-*

rizmin Gerilemesi ve Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine' adlı makaleleriyle bu konudaki görüşlerini de değiştirip revize etmiş ve dindarlığın giderek arttığını, dinin yükselen değerler arasında yer aldığını, dinin politikada daha fazla söz sahibi olduğunu, Amerika'da Evangelizmin³⁶ ve fundamentalizmin³⁷ yükseldiğini, İran Devrimi'nin Orta Doğu'da yeni bir dini dalga yarattığını ve sekülerizmin krize girip marjinalleştiğini savunmaktadır.³⁸ Berger'e göre; garipsenmesi gereken şeyler dini vakalar değil, seküler vakalardır. Çünkü din tarihsel bir olgudur. Ali Köse'nin makalesinde de atfı yaptığı gibi Berger; "*Din sosyolojisi için Amerika'da seküler eğilimli Chicago Üniversitesinin varlığı, İran'ın Kum şehrindeki medreselerin varlığından daha ilginç bir konu olmalıdır*"³⁹ diyerek dinin yerine bir kere daha değinmiştir.

Aşağıda da değineceğimiz ve Sekülerleşme tezini savunanların dediği gibi 20. Yüzyılda din sona ermemiş aksine tüm dünyada etkinliğini artırmıştır. İşte bu Anthroposun mağlubiyetidir. Dolayısıyla 20. Yüzyıl Anthroposun mağlubiyeti yüzyılı olarak tarihe geçmiştir.

Sekülerleşme Tezi

20. yüzyılın son çeyreğine kadar geçerli olan sekülerleşme tezi 'modernleşme ile birlikte dinin hem toplumsal hem de bireysel bilinç düzeyinde gerileyeceğini ve zamanla yer küreden silineceğini öngördü. Yukarıda bunu savunan sosyologların görüşlerine değinmiştik.

36] Evangelizm, genel anlamıyla İnciller hakkında vaaz vermektir. İsa üzerinde yoğunlaşan bu vaazların amacı Hıristiyan olmayanları bu dine davet etmektir. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna tarafından yazılmış dört kanonik incilin her birine "Evanjel" denir. Yunanca "iyi haber" ya da "genel olarak kabul edilen gerçek" anlamına gelen 'evangelio'dan gelmektedir. Bu kelimeden türetilerek, İncil yazarlarına "Dört Evanjelist" denmiştir.

37] Köktendincilik (radikal dincilik, dini fundamentalizm), genellikle dinî esaslı asli kaidelere geri dönme talebiyle kendini belli eden ve bu kaidelere katı bir biçimde bağlı olan diğer görüşlere karşı toleranssız ve laiklik karşıtı dinî hareket veya bakış açısı. Köktendincilik, genellikle dinî tabiattaki bir dizi kurala sıkı sıkıya bağlı, çağdaş sosyal ve siyasi yaşam ile ilgili üzerinde uzlaşmış prensiplere karşı tepkisi olan inancı belirtir.

38] Peter L BERGER, Sekülerizmin Gerilemesi ve Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine (Çev. Ali Köse) Sekülerizm Sorgulanıyor, s. 11-33 ve 75-95.

39] KÖSE, a.g.m s. 154.

34] BERGER, a.g.e s. 32

35] BERGER a.g.e s. 35

Bu tez günümüzde Bryan Wilson, Karel Dobbelear ve Steve Bruce gibi daha çok Avrupa kökenli sosyologlar tarafından savunulmaktadır. Steve Bruce 2002 yılında yayınladığı kitabına *God Is Dead* (Tanrı Öldü) ismini vermiştir. Bu başlıkla dinin moderniteye boyun eğdiğini ima etmek istemiştir. Bu görüştekilere göre ibadethanelere, kiliselere devam sayılarının düşüklüğü sekülerleşme tezini desteklemesi gereken bir ölçüt olarak görülmelidir.⁴⁰

Bu tez Modernleşme karşısında önce dini kurumların sonrasında dini pratiklerin ve en sonunda da dini bilincin sosyal anlamını kaybedeceğini ileri sürmekteydi. Bu teori ideolojik ve tek taraflı bir yaklaşıma sahipti, çünkü sosyal bilimlerde aydınlanmanın meydana getirdiği bir alan olmuştur.

Sekülerleşme tezini savunanlara göre din sadece hatalı değil, aynı zamanda kötü bir şeydi. En kısa zamanda kendisinden kurtulmak gerekiyordu.

Bu sekülerleşme tezi tartışmaları Hıristiyanlık çerçevesinde gelişirken bu tezin savunucuları onu evrensel bir olgu gibi görmeye başladılar ve ölmeye mahkûm olan sadece Hıristiyanların tanrısı değil Müslümanların ve Yahudilerin de tanrısıydı. Kısacası ölecek olan doğaüstü güçlere olan inançtı ve bu tüm dünyada gerçekleşecekti. Ancak durum istedikleri gibi gerçekleşmedi.

Sekülerleşme tezinin hararetle savunulduğu yılları anlatmak isteyen Jeff Haynes 1998 tarihli *Religion in Global Politics* kitabında "bundan 30 yıl önce 20.yüzyılın sonunda dinin tekrar canlanacağı, yeni mabetlerin inşa edileceği, birçok yeni dini akımın ortaya çıkacağı tahmininde bulunmak büyük bir cesaret işiydi"⁴¹ diyerek durumun vahametini ortaya koymuştur.

Sekülerleşme tezini savunanlar bir nevi gelecekte beklentilerini dile getirmişlerdir. Onlara göre din, toplumsal gelişimin ve değişimin önündeki en büyük engeldir. Dinlerin toplumsal değişim karşısında muhafazakâr, tutucu bir tutum ve tavırla toplumsal değişimi

mi yavaşlatıcı, frenleyici veya engelleyici bir işlev gördüğünü belirterek varlığından rahatsızlık duymuşlardır.

Ejder Okumuş 2009 yılında yayınladığı makalesinde; dinin mevcut sosyal düzen ve düzenlemeleri koruyan, istikrarı, toplum ve devlet arasında devamlılığı sağlayan bir faktör olarak görerek değişimi engelleyen değil kaosu engelleyen olarak yorumlamıştır. Nitekim Okumuş, Durkheim'in görüşlerine yer verdiği çalışmasında; "*Durkheim'in, din ile toplumsal bütünleşmenin yan yana var olduklarını ileri sürmesinden ve dinde gevşemenin toplumdaki dayanışma bağlarını da çözerek anomiyeye yol açtığına işaret etmesinden beri sosyolojik literatürde din, bildiğimiz kadarıyla hemen herkesçe bir istikrar faktörü olarak değerlendirilmekte, bu nedenle de toplumsal değişmeye set çeken etkin bir toplumsal güç olarak yer almaktadır*"⁴² demektedir.

Bu görüşün tam tersine Ejder Okumuş, dini hareketlerin pek çoğunun değişime yönelik olduğu, hatta devrim potansiyeli taşıdığını ileri sürmektedir. İslâm'ın değişimden yana olmayan, gelişimi engelleyen, kalkınmayı takviye etmeyen bir din olduğu, tersine sözelimi Hıristiyanlığın dinamik bir din olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Bu kişiler nitekim İslâm'ın fakir ve gelişmemiş toplumların dini olmasına karşın Hıristiyanlığın kalkınmış, zengin ülkelerin dini olduğu biçiminde görüşler ileri sürmekle birlikte tarafsız bir tarihsel ve sosyolojik din okumasıyla bunun doğru olmadığı, gerçekte İslâm'ın değişimi takviye eden bir etken olduğunu söyleyerek bu düşünceleri eleştirmiştir.⁴³

Nilüfer Narlı 1999 yılında yazdığı çalışmasında "*İslâmiyet'in gelişme ve değişmeye uygun bir ideolojik sistem olduğuna dair görüşler de son zamanlarda oryantalistlerin çalışmalarında yer almaya başlamıştır. Müslüman düşünürler arasında da, geçmişte Cemalettin Afgani*"⁴⁴ ve daha yakın

42] OKUMUŞ, a.g.m. s. 328.

43] OKUMUŞ, a.g.m s. 332.

44] Cemalettin AFGANİ, tam adı Cemalettin el-Afgani es-Seyid Muhammed ibn Safder Han(1838, Esadabad- 9 Mart 1897, İstanbul), siyaset adamı, aktivist ve gazeteci. 19. yüzyıl İslam modernizminin en önemli sözcülerinden biridir. Avrupa egemenliğine karşı, güçlü bir İslam uygarlığının yeniden canlandırılabilmesine olan inancıyla, 19. yüzyılda İslam coğrafyasını dolaşarak İslami düşüncenin gelişimini etkilemiş, birçok modern İslami harekete öncü-

40] Ali KÖSE, *Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye'de Din ve Modernleşme*, Galatasaray Üniversitesi Uluslar Arası Sosyoloji Kolokyumunda Yayınlanan Sunum, 2005, s. 2.

41] KÖSE, a.g.m s. 153.

tarihte Ali Şeriatî⁴⁵ gibi din ve toplum ilişkilerini inceleyen araştırmacılar İslâmiyet'in bir ilerleme dini olduğunu öne sürmüşler ve Müslüman kavimler için gerçek çağdaşlaşmanın ilk İslâmiyet'in tatabikine dönüş ile mümkün olacağını savunmuşlardır.

İslâmiyet bağlamında bu konuyu irdeleyecek olursak İslâm, büyük karizmatik önder olarak Hz. Muhammed (S.A.V)'in 23 yıllık peygamberlik yıllarında giriştiği hareket ve bunun sonucunda özellikle Medine'de İslâm toplumunun inşa edildiği dönem. Bu sadece bir tebliğ dönemi değil, aynı zamanda İslâm ümmetinin ana dokusunun oluşturulduğu bir ilk kuruluş dönemidir. İslâm, Arap toplumunun dini, sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, edebi, ahlaki vs. yönlerinin yapısal değişiminde temel bir faktör olarak rol oynamıştır"⁴⁶ diyerek, İslâm'da yaygınlaşan ilim hareketinin, hızla gelişen ve değişen bir toplumun sorunlarının, yeni dinin dinamik ruhu çerçevesinde bir çözüme kavuşturulmasını sağladığını ifade etmiştir. Tefsir ve fıkıh ilmi de ilk dönemin şartlarında Medine'de filizlenmiştir.

Yani batılı düşünülerin iddia ettiği gibi din değişimin engeli değil başlı başına bir değişim faktörüdür. Kanaatimce batılı düşünülerin bu şekilde düşünmelerinin en büyük nedeni, İslâm ile karşılaşmayarak, Orta Çağ kilisesi ile iç içe yaşamalarından kaynaklanmaktadır.

Mustafa Tekin de din ile ilgili görüşlerine yer verirken değiştirilen ve ilk çıkış zamanındaki özünden uzaklaştırılan Hıristiyanlığın dünyaya karşı negatif tavrına değinerek "Roma'nın aşırı hazcı ve dünyevi yaşam tarzı karşısında biraz da tepkisel olarak içe dönük, dünyadan kaçarak arınan bir anlayışı bünyesinde kurumsallaştırmıştır. İşte bu kırılma, Roma'dan itibaren Batı tarihinde varlık algılayışının düalist bir şekilde gelişmesinin yolunu açmıştır. Dünya-ahiret, beden-ruh, madde-mana ve nihayet kutsal - profane. Buna göre Roma'nın düzeni dünya, madde-mana, beden ve profane üzerine odaklanırken;

lük etmiş bir eylemdir. Panislamizm akımının önde gelenlerinden biridir.

45] Ali ŞERİATİ (d.23 Kasım 1933, Sabzevar- ö.19 Haziran 1977, İngiltere) İranlı Müslüman sosyolog, aktivist, düşünür ve yazar; özellikle din sosyolojisi ve çağdaş İslam düşüncesi üzerine eserler vermiştir. Düşünceleri genel olarak "İslam'a dönüş" "öz"e dönüş başlığı altında toplanabilir.

46] Nilüfer NARLI, The Rise Of İslamist Movement İn Turkey, 1999.

Hıristiyanlık buna karşı duruşunu diğer uca odaklanarak yapmıştır. Ahiret, mana, ruh ve kutsal. Bu şekilde İncil'de geçen "Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya" (Markos, 12/17) şeklindeki düsturla da paralellik arz eden iki krallıktan biri dünyevi diğeri de dinîdir"⁴⁷ diyerek Hıristiyanlığın değiştirilen yapısına rağmen bu haliyle dahi etkisini devam ettirdiğine değinmiştir. Yani Roma'dan bugüne Hıristiyan Batı tarihinde temelde din ve dünyevi şeklindeki düalist ayrımı besleyen zihniyet, bugüne kadar kendisini korumuştur. Ancak din hiçbir zaman yok olmamıştır.

Düşünürlerin bu konu ile ilgili savunmalarına yer vermeye devam edecek olursak; Machiavelli⁴⁸ de dinin meşrulaştırıcı gücünü kabul etmiş ve yasa koyuculara yasaları için ilahi otoriteye başvurmalarını tavsiye etmiştir. Sözelimi Amerika'da kilise ile devlet ayrılığının anayasal olarak düzenlenmesi, her ne kadar politik gücün direkt dinsel meşrulaştırımını azaltmışsa da din, politik ve sosyo-ekonomik alanlarda önemli ikna kaynağı olarak kendini göstermektedir. Bu durum da sekülerleşme tezinin çok da gerçekleri yansıtmadığını gözler önüne sermektedir.

Kutsalın Vazgeçilmezliği Tezi

Sosyologlar arasında neredeyse karşı çıkılmaksızın kabul edilen Sekülerleşme tezinin ilk eleştiriler 20. Yüzyıl sonlarında gelmeye başlamıştır. Bu tenkitlerde bulunanlara göre kutsal geri dönüyordu, bazılarında göre de kutsal hiç gitmemişti.

Peter Berger, Rodney Stark, Daniel Bell, Jeffrey Hadden gibi daha birçok Amerika kökenli sosyolog; insanlar, mabetlere gitmeseler, dine kurumsal bir aidiyetle bağlı olmasalar bile ruhun varlığına, tabiatüstü alana olan inançlarını devam ettirmekteydi. Örneğin dünyanın en fazla sekülerleşen ülkesi olarak görülen İzlanda'da kiliseye gitme oranı %2

47] TEKİN, a.g.m, s. 184.

48] Niccolò di Bernado dei MACHIAVELLİ (3 Mayıs 1469 - 21 Haziran 1527), tarih ve politika biliminin kurucusu sayılan Floransalı düşünür, devlet adamı, askeri stratejist, şair, oyun yazarı. İtalyan Rönesans hareketinin en önemli figürlerindedir. En ünlü eseri Prens'te, politik yazının tarihinde ilk kez iktidarın alışı ve korunması gibi bir sorunu dinsel ya da ahlaki kaygıları dikkate almaksızın kendinde bir amaç olarak inceledi.

idi; ama İzlandalıların %81'i ölümden sonra hayata, %88'i de ruhun varlığına inanmaktaydı. Ateistlerin oranı ise %2, 4'tü. Kısaca dinin bireysel bilinçteki yeri koruma altındaydı.⁴⁹

Stark 2000 yılında yayınladığı makalesinde, "Bilimin ilerlemesiyle birlikte dinin gerek bireysel gerekse kurumsal anlamda hayatın tüm boyutları üzerindeki etkisini kaybedeceği tezi bugün yapılan araştırmalarda geçerliliğini kaybetmiştir" demiştir. Bu araştırmalara göre bilim disiplinleri arasında daha bilimsel olarak değerlendirilen fizik, matematik gibi tabii bilimlerle meşgul olan bilim adamları arasında kendilerini dindar olarak tanımlayanların oranı psikolog, sosyolog ve antropologlara göre daha fazladır.

Amerika'da 1969 yılında 60.000 dolayında profesör üzerinde yapılan çok geniş çaplı araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.⁵⁰

	Kendisini dindar olarak tanımlayan %	Kiliseye düzenli devam eden %	Kiliseye hiç gitmeyen %	Dindar muhafazakar olan %	Hiçbir dine mensubiyeti olmayan %
Matematik İstatistik	60	47	35	40	27
Fiziksel İlimler	55	43	38	34	27
Hayat Bilimleri	55	42	36	36	29
Sosyal Bilimler	45	31	48	19	36
Ekonomi	50	38	42	26	30
Politik Bilimler	51	32	43	18	30
Sosyoloji	49	38	43	16	36
Psikoloji	33	20	62	12	48
Antropoloji	29	15	67	11	57

Grace Davie'nin de 2000 yılında değindiği araştırma sonuçları da aşağıdaki gibidir.⁵¹

Yapılan araştırmalar Tanrı'ya inanma veya diğer dini inançlarda düşüş olmadığını göstermektedir. 1990 rakamlarına göre Avrupa ortalaması %70'in Tanrı'ya, %61'in ruhun varlığına, %43'ün ölümden sonraki hayata, %25'in şeytana, %41'in cennete, %23'ün cehenneme inandığını göstermektedir. Avrupa'da haftada bir kiliseye gitme oranı ise %29'dur.

49] KÖSE a.g.m. s. 2.

50] KÖSE, a.g.m. s. 162.

51] KÖSE, a.g.m. s. 157

ABD'ye bakıldığında ise Amerikalıların Avrupalılara göre hem bireysel anlamda daha dindar hem de kurumsal anlamda dine daha bağlı oldukları görülmektedir. Amerikan Gallup araştırmalarının 1940'lerden itibaren gerçekleştirdiği periyodik araştırmalarda Tanrıya inanç oranı %90'ın altına düşmemiştir. Cennete inananların oranı %70, Cehenneme inananların oranı %50, Kiliseye haftada bir gitme oranı ise %40 dolayındadır. İskandinavya ise sosyologlar tarafından dünyanın en seküler bölgesi olarak kabul edilir.

ABD'deki Pew Araştırma Merkezi'nin Din ve Kamu Yaşamı Forumu, "2010 Dünyanın En Önemli Dini Gruplarının Büyüklüğü ve Coğrafi Dağılımı" adlı raporunu 2012 yılında yayımladı. Bu raporla ABD'li araştırma kuruluşunun 230 ülke ve bölgede yaptığı anketler ile nüfus kaydı araştırması sonucunda dünyanın inanç haritası ortaya çıkarıldı. Buna göre dünyada 10 kişiden 8'i bir dine inanıyor. 6,9 milyarlık dünya nüfusunun yüzde 32'si Hıristiyan % 23'ü ise Müslüman. Herhangi bir dini gruba ait olmayanların sayısı ise 1,1 milyar, %16 olarak belirlendi. Herhangi bir dini gruba üye olmayanların üçte biri de (% 76) Asya-Pasifik bölgesinde yer alıyor. Sadece Çin'de 700 milyon kendini dinsiz olarak kabul ediyor.⁵²

Bu rakamlar 2000 yılında yapılan din araştırmalarını doğrular niteliktedir. Sekülerleşme tezini savunanlara göre bitmesi gereken din etkinliğini daha fazla sağlamış durumdadır.

Din ve Modernite Birbirlerini Etkiler Tezi

Yukarıda yer alan tezlerin yanında "din ve modernite birbirlerini etkiler tezi" günümüze daha uygun ve tespitleri daha gerçekçidir. Ali Köse 2005 yılında yaptığı sunumunda "Birbirinden temelde ayrılan ilk iki tezin yanında bugün üçüncü yolu savunan sosyologların sayısı artmaktadır. Mark Chaves, David Yamane, Conrad Ostwalt, Jose Casanova gibi sosyologların temsil ettiği gruba göre ise, din ve modernite karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Ostwalt'a göre Manastır varlığını devam ettirmiş, ama artık yazıhanesine de bilgisayarı yerleştirmiştir" diyerek popüler kültürün dinin görünürlüğüne artır-

52] <http://www.yenisafak.com/aktuel/iste-69-milyarlik-dunyanin-din-nufusu-436757>.

dığı ve bunu kabul eden kişilerin sayısını da arttırdığı tespitini yapmıştır. Conrad Ostwalt da 2003 yılında yayınladığı 'Seküler Çan Kuleleri' kitabında bunu savunmuştur.⁵³

Bu yeni paradigmanın savunucuları birkaç tespit daha yaparak sekülerleşme tezini savunanları tenkit etmişlerdir. Avrupa başarılı şekilde Hıristiyanlaşmamıştır. Hıristiyanlık Avrupa'nın çoğunda tebliğle değil, kralları ulusal aziz ilan ederek yayılmayı seçen, dolayısıyla insanları kendisine ismen bağlayan bir din olmuştur. Bu sebeptendir ki sekülerleşme tezini savunanlar İskandinav ülkelerini işaret etmektedirler. Ama yeni paradigmanın savunucuları bunun gerçeği yansıtmadığını bu ülkelerin zaten ilk planda başarılı bir Hıristiyanlaşma süreci yaşamadıklarını dile getirmişlerdir.

Ali Köse'nin makalesinde görüşlerine değindiği Haynes 1998 yılında yayınladığı makalesinde İslâm dünyasının ise sekülerleşme tezine tam bir zekat oluşturduğunu dile getirmiştir. Peter Berger 1996 yılında yaptığı ayrıntılı değerlendirmede "İslâmi hareket, kendilerini ilerici olarak tanımlayan entelektüellerin hala iddia ettikleri gibi kesinlikle daha az modernize olmuş veya 'gerici' olarak nitelendirilecek bir toplumdur peşinde değildir. Hatta aksine bu hareket modernleşmiş şehirlerde daha güçlüdür ve bazı ülkelerde de batı tipi yüksek eğitim almış insanlar tarafından benimsenmektedir. Birçok üst sınıftan ailelerin kız çocuklarının başörtüsü ve İslâmi iftihar gereği gibi bir giyim tarzını tercih ettikleri Mısır ve Türkiye'de buna örnek gösterilebilir" diyerek modernleşmenin dini yok etmeyeceğini, aksine çoğu yerde güçlenerek arttığını dile getirmiştir.

Ali Köse aynı şekilde aktardığı gibi Rodney Stark; "Bu araştırmalara göre Müslümanların dine bağlılıkları eğitim ve mesleki prestijle olumlu bir şekilde ilişkilidir. İslâm esnek yapısıyla modernitenin tehditlerine karşı kendisini uyarlatma kabiliyetine sahiptir. Bilgili hiçbir gözlemci günümüz İslâm'ının modernleşmeyle doğru orantılı olduğunu anlamak için bu tür verilere ihtiyaç dahi duymaz" diyerek tezini savunmuştur.⁵⁴

Köse sonuç olarak; Modernitenin kendi çocuğu olan bireyselleşme vasıtasıyla dini

güçlendirdiğini ve dahi artık ölenin din değil, sekülerleşme olduğunu iddia etmemiz için önemli bir nedeni olduğunu dile getirmiştir. Anlam arayışı ve dinin vazgeçilmezliği konusunda tezini savunan Köse, Aydınlatma inancı veya bilim, hiçbir zaman dünyayı anlamlandırma görevini tamamıyla devralamaz demektedir. Bu sebeple de dinin yok olacağı tezi geçerliliğini yitirmektedir.

Sekülerleşme Teorilerinin Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi

Anthropos, İslâm Âleminde Müslümanlar içinde yer almamış, kendine yer bulamamıştır. Batı ve modernleşme sebebi ile sekülerleşen bir kesim bulunmasının yanında tamamen Anthroposu karşılayacak bir durum ortaya çıkmamıştır.

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'ten önce Batı ile Anthropos'a yol açacak bir etkileşim meydana gelmemiştir. İslâm topraklarında her ne kadar bir dönem Hasan Sabbah gibi kişiler çıksa da bu kişiler dini toplumdaki ve devletten ayıramamışlardır. Hatta kendileri de yapay bir din oluşturarak insanları uyuşturmaya çalışmışlardır.

İslâm devletlerinde siyaset ve toplum her zaman için dinin içinde yerini almıştır. Din; toplumu, siyaseti, ahlakı, inancı meydana getirmiştir ve içinde barındırmaktadır.

Dinin felsefe ve siyasetteki yerine örnek olarak; Farabi'nin 'İdeal Devleti', Yusuf Has Hacip'in 'Kutadgu Bilig'i, Nizamül Mülk'ün 'Siyasetnamesi', İbni Teymiye'nin 'Siyaset'i, Maverdi'nin 'Siyaset Sanatı', İbni Haldun'un 'Mukaddime'si, yer almaktadır.

İslâm Dininin, toplum ve siyaseti içinde nasıl barındırdığını daha anlaşılır kılmak için İbn-i Haldun'un Mukaddimesine (7 Cilt) göz atalım. İçinde Horasan Valisi Hüseyin Oğlu Tahir'in Rakka ve Mısır Valisi Oğlu Abdullah'a yazdığı Mektup (2. ciltte) yer almaktadır.

Tahir'in, Halife Memun (813-833) döneminde Vali olarak atanan oğlu Abdullah'a gönderdiği bu mektup Mukaddime'nin bir özeti gibidir. 9. Yüzyılda yaşayan Halife Memun döneminin 14. yüzyılda yazılan Mukaddime'ye ışık tutması İslâm âlimlerinin içindeki birliği göstermektedir.

53] KÖSE, a.g.m s. 161

54] KÖSE, a.g.m s. 161

Mektup⁵⁵ aşağıdaki gibi başlamaktadır.

“Rahman” ve “Rahim” olan Allah’ın adıyla başlarım.

“Gelelim bundan sonrasına. Önce, tek ve ortağı olmayan Allah’a karşı gelmekten sakınmalı, ondan korkmalı, o güçlü, yüce olanın her an, seni denetimi altında tuttuğunu unutmamalı ve onun hışmına uğramaktan uzak kalmaya çalışmalısın Halkımı, gece gündüz koru! Allah’ın senden ayırmadığı sağlıklı yaşamı her zaman an ve bundan, bunun için, varacağın, duracağın, sorulacağın konu ve gün için yararlan. Hesap gününde yararlanacak yararlı işlerde bulun sağlığında. Ondan ötürü ki, Allah seni korusun ve kıyamet gününde cezasına çarptılmaktan, acı veren “azabından” kurtarsın. Çünkü Allah, sana iyilik etmiştir. Allah’ın kullarından işlerini yönettiğin halkına sevecenlik göstermeyi, sana gerekli bir görev olarak yüklemiştir. Yönettiğin kimseler içinde adaletli davranmanı, bu arada Allah’ın hakkını ve herkes için çizdiği sınırları gözetmeni, yönetilenlere gelecek zararları göğüslemeni, onların çocuk çocuklarını, ırzlarını namuslarını ve kanlarını korumanı, yollarına yurtlarına güvenlik sağlamanı ve onları rahat bir ortamda yaşatmanı da gerekli kılmıştır sana.

Allah, sana gerekli kılıp yüklediği görevlerin üstesinden gelemediğin zaman, seni hesaba çeker, seni durdurur, sana sorar. Öncelik vererek ve erteleyerek yaptığın işlerin karşılığını verecektir o. Öyleyse, tüm anlayış gücünü, aklını kullanarak ve gözünü açarak bunları düşün ve bunları düşünmekten seni hiçbir şey alıkoymasın. Bunlar, senin işlerinin başında ve göz önünde bulundurman gerekenlerin en önünde gelir. Allah’ın seni durdurup ilk hesaba çekeceği konular da bunlardır. Senin de, kendine ilk gerekli göreceğin ve kendini yöneteceğin konular bunlar olmalıdır.”

Mektubun devamında Kur’an-ı Kerim’de Lokman Suresinde yer aldığı gibi bir babanın Kur’an, sünnet çerçevesinde oğluna öğütlerini içermektedir. Ayrıca bu mektup bir devlet yöneticisinden diğer devlet yöneticisine yazılan görev-yetki listesi özelliğini de taşır. Yani buradan da anlaşılacağı üzere İslâm toplumla ilgili olan her şeyi düzenler ve denge sağlar.

55] Mektuba ilişkin ayrıntılı anlatıma M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 41 (2011/2), 59-106 Yer alan Meşhur Bir Mektubun izinde: Vezir Tahir b. Hüseyin’in Oğlu Abdullah’a Nasihatleri, Yrd. Doç. Dr. Özgür KAVAK’ın makalesinden ulaşabilirsiniz.

Günümüze yaklaşacak olursak; sekülerleşme toplumu, insanı etkileyen bir unsur olması sebebi ile sekülerizmin etkisi altına aldığı veya almaya çalıştığı İslâm dünyasına, Müslümanlara, Türkiye’ye bu anlamda değinmeden geçmek doğru olmayacaktır.

İslâm tarihini oluşturan devletler Batı ile zaman zaman ticaret yapmış olsalar da, Batı’dan herhangi bir toplumsal hususu ihraç etmemişlerdir. Hatta İslâm âleminin ilminden Batı etkilenmiş ve bu özgür düşünce ortamına hayran kalmıştır. Ancak; Osmanlı Devleti son dönemlerinde devletin bekası için pragmatik refleks ve tutumlar geliştirirken, Batı’dan aktardığı reformlar içinde bir arka plan olarak sekülerlik de adım adım gelişmiştir. İlk önce savaşlarda yenilgileri sonlandıracak askeri reformlar⁵⁶ alınmış bunları sosyal, eğitim ve kültür alanlarındaki yenilikler takip etmiştir. Bunların hepsi Avrupalı tarzda gerçekleşmiştir. Her ne kadar eski yapılar varlıklarını devam ettirseler de bu değişimin arka planındaki sekülerlik zihin dünyasına doğru hareket etmişti. Daha önce de değindiğimiz ve Weber’in de deyişiyle “bir sistem bir yere gelip yerleşmeden önce, onun ahlaki ve zihniyeti gelir.”⁵⁷

Tekin bu durumu Kuddusi Doğan’ın “Tanzimat Kiblesi” adlı kitabına atıf yaparak değerlendirmiştir. “Nitekim Tanzimat Fermanı ile ‘bir kible ayarlaması’ biçiminde gelişen tanım buna işaret etmektedir” diyerek Fermanın Sekülerleşme içerikleriyle göze çarptığını, dinin referans sisteminden çıkartılarak özel alana çekilmesi sürecini başlattığına işaret etmiştir. Tanzimat’la birlikte toprak hukukunun şer’i niteliğinden örfi hale getirilmesi ile bu adımlar atılmaya başlanmıştır. Yine bu dönemde Ceza hukukunda yapılan düzenlemelerde dinsel hukukun belirleyici olduğu bir alanda, din dışı hukuk norm ve kuralları yerleşmeye başlamıştır. 1840 tarihli Ceza Kanunnamesi’nde ilk defa ‘suçun kanuniliği’ ilkesine dayanılmıştır.

56] Askerlik hizmetinin vatani bir vazife olduğu ilan edilerek zorunlu askerlik başlatıldı. 1843’te ilan edilen bir yasayla askerlik yaşı 20, zorunlu askerlik süresi 4 yıl olarak kabul edildi. Tanzimat bazı Müslüman gruplar tarafından olumsuz tepki gördü; Frenkleşme ve gävurlaşma olarak nitelendirildi, Halep, Bosna, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da kimi aileler çocuklarının mecburi askerlik uygulamasıyla askere alınmasına karşı çıktı.

57] EKİN, a.g.m s.185.

Vedat Koçal bu döneme ilişkin farklı görüşlere yer verdiği makalesinde “Tanzimat’la birlikte geleneksel çerçeveden sapmaya başlanmıştır. Böylece Küçükömer’in ‘batıcı-laik bürokratlar’ ve ‘doğucu-İslamcı Halk’, Mardin’in ise Edward Shils’den aktarımla ‘merkez-çevre’ diye tanımladığı ayrımla, merkezde var olan Batıcılık veya modernleşme taraftarlarıyla, statükocular veya muhafazakârlar ikilemi ortaya çıkmıştır. Sultan Abdülaziz’in 1864’de Şuray-ı Devlet’in açılış töreninde okuttuğu söylevinde değindiği yürütme ve yargı otoritelerinin dinsel otoriteden ayrılması gerektiğini ifade eden sözleri de Osmanlı sekülerleşmesinin ifadelerinden biridir”⁵⁸ diyerek Tanzimat ile gelişen toplum düzeni içinde sekülerleşmenin adım adım geldiği noktaya ve ortaya çıkardığı kutuplara değinmiştir.

Vedat Koçal’ın yazısında derlediği bu gelişmelerin tamamına değinmeyeceğiz ancak yeri geldikçe sıralayacağız.

Fransız Ticaret Hukukundan aktarılan 1840 yılında kurulan Ticaret Nezareti ve özellikle Ticaret Mahkemeleri (7 Müslüman 7 gayrimüslim 14 temsilci), dinsel yargının terk edilmesi ve Şeyhülislâmlıktan bağımsız olarak kurulan ilk yargı kurumu olmaları açısından önemlidir. Batı merkezli kanunlaştırmalar ve düzenleme devam ederken Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye veya kısaca Mecelle, 1868-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından derlenen İslâmî özel hukuk (medeni hukuk) kuralları yazılmıştır. Mecelle, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yarım yüzyılında şer’i mahkemelerde hukuki dayanak olarak kullanılmıştır. Bir giriş 16 bölümden oluşur ve 1851 madde içerir.

İşte bu şekilde sekülerleşme Osmanlı Devletinde etkinliğini hızla devam ettirmekteydi.

1876 Kanun-u Esasi, laik hukuk alanında atılmış adımlar içermektedir. 1839 yıllarından sonra ‘Osmanlı Aydını’ diye bahsedilen kesim tarafından Batılılaşma, devleti geçmişteki ‘Süper Güç’ konumundan ‘Hasta Adam’ konumuna getiren sorunlara karşı çare arayışı anlamını taşıyordu. Açıkça dillendirmeseler de bu yeni kuşak geriliğin baş sorumlusu olarak

gelenekleri ve dini gösteriyorlardı.

Koçal’ın da dediği gibi “Mardin’e göre Genç Türklerin seçkin görüşlerinin Comte’un toplumsal mühendislik anlayışından temellendiğini görmek bizi şaşkırtmamalıdır. Öyle ki Comte’un pozitivist hedeflerinin Türkiye’de yayılması için Mustafa Reşit Paşa’ya bir mektup bile yazdığı bilinmektedir. “Bu mektubunda,⁵⁹ yenilenme hamlesi için Doğu’nun Batı’ya göre avantajlarına değinerek, Müslümanların güncel kaygılarına çözüm sunan Müspet Din’i (Pozitivizmi) kabul edeceklerine dair umudunu dile getirmekte ve Osmanlı yöneticilerinin Allah yerine insanlığı geçirecek hedefe daha iyi ulaşabileceklerini” söylemektedir.⁶⁰

İttihat ve Terakki aydınları da siyasal tercihlerine uygun düştüğü için pozitivistin şu ya da bu kolunda yer almışlardır. Kemalizm’in düşünsel içeriği de pozitivist kanadın devamı niteliğindedir.

Bu bakış açısı ileriki dönemlerde oldukça yer edinecekti. Ziya Gökalp da ‘iyi mümin’ yerine ‘iyi vatandaş’ rolünü önermiştir. Gökalp’ın izinden giden yöneticiler de dinin ulusallaştırılmasını siyasal bir hedef haline getirmişlerdi.

59] Mektubundan bir bölüm; “Evet, pozitif dinin doğması için gerekli olan hazırlıkların hepsi, Batıda gerçekleşmiştir. Bu yüzden pozitivism ancak Batıda doğabilirdi, ama onun nihai olarak benimsenmesi için İslamiyet Doğuyu daha iyi hazırlamıştır. Evvela İslamiyet, halk yığınlarını ihtilallerden doğan sarsıntılardan uzak yaşatmıştır.

İnanç manzumesinde ne Protestanlık, ne de deizm gibi yozlaşmalar vardır, iktidarın babadan oğula geçişi çok sıkı bir şekilde kısıtlanmıştır. Öte yandan İslamiyet, hükümetlerin, pek tabii olan, üstünlüklerini tanımış, bu sayede hükümet reisleri hadiselerin küllüne daha çok nüfuz edebilmiş, düşündükleri ile yaptıkları arasında en az kötü olan ahengi kurabilmişlerdir. Batıda, filozofların sesine, “devletliler” kulaklarını tıkamışlardı. Filozoflar da, naçar, aşağı tabakadan insanlara görüşlerini anlatmak zorunda kalmışlardır. Bu da, toplum içinde anarşik dalgalanmalara yol açmıştır. İşte Doğu bu dalgalanmaların dışında yaşamıştır. Bu sebepten nihai kurtuluşun vatani, ancak Doğu olabilir.

Tarih Önünde İslam dehasını ben, böyle değerlendiriyorum ve Müslümanların da ilk hayretleri geçer geçmez, pozitif dini ana gayelerinin beklenmedik bir gerçekleşmesi olarak kabul edip benimseyeceklerine inanıyorum. İslamiyet’ten, hiç bir metafizik köprüye ihtiyaç olmaksızın, doğrudan doğruya, pozitivistime geçilebilir. Eğer, Müslümanlar böyle yaparlarsa, kendilerini, o yüce Peygamberlerinin ulvi amaçlarının gerçek devamlıları olarak kabul edebilirler, insanlık dini, bu gayelerin dünya çapında gerçekleşmesini sistemleştirmektedir.”

60] KOÇAL, a.g.m s. 116

58] A. Vedat KOÇAL, Bir Hegemonya Aracı olarak Sekülerleşme: Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Laikliğin Politik Ekonomisi, s. 114.

Koçal'ın Hocaoglu'ndan alıntıladığı gibi "Cumhuriyetin laisizmi, Cumhuriyet öncesi dönemdeki Batılılaşmanın ve Osmanlı sekülerleşmesinin bir sonucu ve tamamlayıcısıdır."⁶¹

Sekülerleşme Yolunda Atılan Adımlar

- 1921 Anayasasının 3. Maddesinde yer alan 'egemenlik kayıtsız şartsız milletindir' ifadesi, siyasal egemenliğin kaynağını tanrısal ve dinsel olmaktan çıkarıp insana yüklemesi,
- Mustafa Kemal'in 1924'te Halifelik'in Kaldırılmasının ardından bu tarihli konuşmasında "Dünyada her şey için, uygarlık için, başarı için, en gerçek yol gösterici bilimdir, tekniktir. Bilim ve tekniğin dışında yol gösterici aramak gaflettir, dalalettir". Sözlerini sarf etmesi,
- 1928 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin, İslâm dininde modernleşme ve reform sorunlarını incelemek ve araştırmak, öneri sunmak için komisyon kurmak zorunda kalması, ve devam eden süreçte,
- Hafta tatili kanunu,
- Tekke ve türbelerin kapatılması,
- Şapka Kanunu,
- Dinsel giyimini sadece din görevlileri ile sınırlandırılması,
- Saat ve takvimin Batılılaştırılması,
- Türk Medeni Kanununun ve Borçlar Kanununun kabul edilmeleri,
- Latin harflerinin kabulü,

Çağdaşlaşma adına altında sekülerleşme ve laikleşme yönünde atılan adımlar olmuştur.

Atatürk'ün 1 Kasım 1937'de TBMM yasa-ma yılı açılış konuşmasındaki "prensiplerimiz, gökten indiği sanılan kitapların dogmalarıyla asla bir tutulmamalıdır. Biz ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz"⁶² sözleri, pozitivist bilimselci anlayışın 1930'larda devlet politikası haline geldiğinin de ifadesi olmuştur. Laikliğin bu yılda anayasa metnine katılması, bu sürecin siyasal ve hukuksal bakımlardan en üst düzey somutlaşması olmuştur.

Bu anlayış ve yöntem Atatürk'ün ölümün-

den sonra da devam etmiştir. 1941 yılının Haziran ayında 4055 sayılı Kanunla Türk Ceza Kanunu'nun 526. Maddesine eklenen "Arapça ezan ve kamet okuyanlar 3 aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar" hükmü uygulama bulmuştur.

Her ne kadar bazı çevrelerce CHP'nin 1927 ve 1931 yıllarında programlarındaki laiklik maddesine 1943'te eklenen 'dini inancın her türlü saldırıdan ve etkiden korunacağı ibaresini olumlu bulsa da bu ibare; Koçal'a göre "devrimci laikleştirmeden evrimci-liberal sekülerleşmeye doğru yönelim ifadesidir."⁶³

Bu gelişmeler Pozitivizmin, Anthropolosunu meydana getirmek için yavaş yavaş çalıştığını göstermektedir. Ancak İslâm ideolojisi buna engel olmuştur. Hıristiyanlıkla kıyaslandığında bu daha anlaşılır hale gelecektir.

Koçal bu kıyaslamayı şu şekilde yapmıştır. "İslâm, Hıristiyanlığın Cennet - Tanrı Ülkesi - Yeryüzü ikiliğine dayalı düalist yapısına karşın, sadece dinsel ahlaka ve inanca değil, dünyevi olaylara ilişkin kurallar ve yaptırımlar da içeren bir sistematiğe sahiptir. Hıristiyanlık, vicdana dayanan bir ahlaki insanların ruhunda kurmak istediği için bireyle meşgul olurken, İslâmiyet ise hukuki bir dindir ve hedefi toplumdur" diyerek devamında Laikliği ve Sekülerizmi Türkiye toplumunun kolay kolay edinemeyeceğini, ancak dinin yaralandığını dile getirmiştir. Burada 'din yaralanmıştır' düşüncesi doğru bir nitelendirme olmamıştır, zira Hatemi'nin 'İslâm Hukuku Dersleri' kitabında değindiği gibi "'Din' terimi İslâm Hukukunu kapsadığı gibi; 'hikmet' terimi de hukuk felsefesini kapsamaktadır. Ayrıca yasama, kanun, kural koyma anlamını veren fiil de vardır. Şeriat de temel ilkeler bütünü ve özellikle yönetimin bağlı olması gereken temel ilkeler bütünü olarak kullanılmıştır"⁶⁴ demektedir. İslam dininin, kurallarının ve hikmetin değişmeyeceği bilinmektedir. Nitekim Allah, hikmet ve kurallar bütünü ile dinin yani İslam dininin yaralanmasını engellemiştir.

İslâm tek başına bir bütün halinde Anthropolosun var olamayacağı bir yapıyı içinde barındırır. Ancak insan eliyle yavaş yavaş alınan modernite etkilerini devam ettirmekle birlikte,

61] KOÇAL a.g.m s.118

62] KOÇAL a.g.m s. 120 (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nden akt. TANÖR, 1999: 183)

63] KOÇAL a.g.m s.124

64] HATEMİ, a.g.e s. 17

Cumhuriyet dönemi ve devam eden yeni Türkiye’de laikleşme, batılılaşma, modernleşme insanların dört bir yanını sarmış durumdadır.

Ve burada Türkiye tarihi için kırılma noktalarından olan önemli konuya değinme zamanı gelmiştir. 28 Şubat başlı başına bir çalışma konusu olduğundan bu hususa çok fazla değinmeyeceğiz. Ancak 28 Şubat’a dair Muharrem Balcı ile yapılan bir söyleşiden birebir alıntı ile değinmek istiyorum; “28 Şubat sadece yerel bir hareket değildi. Cumhuriyet’i kurduğunu ve Cumhuriyet’in sahibi olduğunu düşünen -ki bunlara anayasal kurumlar da dâhil- Cumhuriyet’ten bu tarafa toplum üzerinde toplum mühendisliği yapan ve her şeyin sahibi olarak kendini gören bir çevre bulunuyor. Bu çevrenin Türkiye’deki toplumsal hayat üzerinde yıllardan bu tarafa bazı yaptırımları, uygulamaları var. Diğer taraftan sadece Türkiye’de değil, bütün dünyada İslâmlaşmaya dönük bir ilgi var. Türkiye de bu ülkeler içerisinde önemli bir yer tutuyor. Uluslararası sermaye güçlerinin de Türkiye üzerinden hesaplarını göz önünde tutarsak Türkiye’nin o dönemde gittikçe İslâmlaşması, hesapları bir anda değiştirdi. Sonuçta Türkiye’de bir 28 Şubat süreci yaşandı ve bu süreç nihayet bankalar operasyonu ile bir rivayete göre 70 milyar, bir rivayete göre 100 milyar liranın dışarı çıkmasına veya içeride belli ellerde toplanmasına sebep oldu.”⁶⁵

İşte bu tek paragraf Müslümanların yaşadıkları sıkıntıların nedenlerini açıkça ortaya koymaktadır. 28 Şubat, pozitivist görüşe sahip, toplum mühendisliği rolü üstlenen kişilerin devleti dinsel her şeyden arındırma çabasının bir sonucudur. Bu süreç günümüzde bir nebze olsun sona ermiş olmakla birlikte etkileri halen devam etmektedir.

Bu durum, 1980’lerden sonra Türkiye genelinde yaşanan değişim rüzgârı, şehirleşme sürecinin getirdiği etkileşimler ve de sonunda 1990’lı yıllardan itibaren adına İslâmi denilen kesimin yaşamış olduğu süreç, modernite ve seküleritenin yaşanan bir olgu olduğuna dair görüntülerin gözlenmesine neden olmuştur.

Somut Örneklendirmelere tekrardan değinecek olursak Köse sunumunda; “yıllar önce bazı dindar babaların ‘Futbol topunu Hz. Hüseyin’in kesilen başıyla özdeşleştiren’ dini

söylemlerin etkisiyle oğullarını futbol topu oynamaktan alıkoydukları bilinen bir vakiydir. Dahası din adamları da o tarihlerde belki bu tür söylemleri kullanmasalar bile bu söylemleri reddeden bir tavır sergilememişlerdir” diyerek, 2005 yılında İstanbul Müftülüğünün Kutlu Doğum haftası etkinlikleri kapsamında turnuva düzenlemesi ve de Üsküdar Müftülüğünün birinci olması olayının normal karşılanmasına değinmiştir. Günümüzden de örnek verecek olursak 2013 yılında Tokat Zile’de Müftülük tarafından Kur’an şeklinde pasta kesilmesi oldukça tepki toplamıştı. Bir Batı geleneği olan pasta kesmenin Hz. Peygamberin doğumu üzerinde denemesi Müslümanların Moderniteyi ne kadar kanıksadıklarını göstermektedir.

Sekülerleşme teorileri bağlamında konuyu toparlayacak olursak TESEV’in 1999’da ve 2006 yıllarında yaptığı 23 ili kapsayan “Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset” başlıklı anket çalışmasının sonucunda Türkiye’de insanların %55’i kendini dindar olarak tanımlamaktadır.

2014 yılında Diyanet tarafından yapılan Türkiye’nin 12 bölgesinden 21 bin 600 denekle yapılan anket çalışmasında ise:

Allah’ın varlığından hiç bir şüphe duymayanların oranı %98,7’dir.

- ✓ Kur’an’da anlatılanların doğru ve bütün zamanlarda geçerli olduğu önermesine katılanların oranı %96,5. Katılmayanların oranı ise %1.
- ✓ İnsanların öldükten sonra yeniden diriltileceği ve yaptıklarının hesabını vereceği önermesine katılanların oranı %96,5. Katılmayanların oranı %1.
- ✓ Türkiye genelinde vakit namazlarını her zaman kılanların oranı %42,5. Hiç bir zaman kılmayanların oranı %16,9.
- ✓ Türkiye genelinde erkeklerin %57,4’ü cuma namazını her zaman kıyor. %7,2’si ise hiç bir zaman kılmıyor.
- ✓ Türkiye genelinde sağlığı elverdiği sürece oruç tuttuğunu söyleyenlerin oranı %83,4, hiç oruç tutmam diyenlerin oranı %2,5. Sağlığı elvermediği için tutmayanların oranı %7,3.
- ✓ Türkiye genelinde Kur’an’ı Arapçasından okumayı bildiğini söyleyen kişi oranı %41,9. Bilmediğini belirten oranı %57.
- ✓ Türkiye’de “Sarhoş olmayacak kadar içki iç-

65] Muharrem BALCI, “Binyılın Sonu: 28 Şubat (Süreklilik ve Kopus)” Kitabına verilen Röpörtaj, s. 1

- mek günah değildir” ifadesine katılanların oranı %6,4. Kısmen katılanların oranı %3,6,
- ✓ Nazardan kurtulmak için kurşun döktürmenin doğru olduğuna inanların oranı %11,7.
  - ✓ %79,3 kurşun döktürmenin yararlı olduğuna inanmıyor.
  - ✓ Hayatını her zaman dinin emirlerine göre şekillendirdiğini belirtenlerin oranı %64,9
  - ✓ Türkiye’deki Müslümanların %50,7’si dindarlığın en önemli kriteri olarak iman edip ibadetleri eksiksiz yerine getirmek ve İslâm ahlakına uygun yaşamak düşüncesini taşıyor.%37’si dindarlık için kalbi temiz tutup Allah’a inanmayı yeterli görüyor.
  - ✓ %79’u ise dindarlığı mübarek gün ve gecelerde ibadet etmek olarak tanımlıyor.

Bu durum da Türkiye sekülerleşme tezini savunanlar için iyi bir örnek teşkil etmemektedir. Ancak Modernite ile birlikte seküler bir zemine direnen bir yapıda toplumun din ile ilişkisini devam ettirdiği ortadadır.

Sonuç

Antik çağdan 20. yüzyılın sonlarına kadar Anthroposun yaşadığı etkin olma çabası başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Her ne kadar varlığını günümüzde dahi devam ettirmeye çalışsa da güçlü savunucuların çoğunu kaybeden Anthropos seküler düzende hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Referanslarını Antik Yunan’dan alan Anthropos yaratıcının varlığını inkâr ile yoluna devam etmektedir. Ancak son mağlubiyetinden sonra bir daha asla eski gibi bir yol izleyememiştir.

İslâm Âleminde ise belirgin bir şekilde Müslümanlar içinde yer almamış, kendine yer bulamamıştır. Batı ve Modernleşme sebebi ile sekülerleşen bir kesim bulunmasının yanında tamamen Anthroposu karşılayacak tam bir durum ortaya çıkmamıştır. Ancak bu, Müslümanlar arasında Anthropos olmadığı anlamına gelmemektedir.

Arif Nihat Asya’nın Naat’ında da değindiği gibi

“Ebu Leheb öldü” diyorlar;

Ebu Leheb ölmedi ya Muhammed!

Ebu Cahil kıt’alar dolaşiyor...

Anthropos ölmedi halen varlığını devam ettiriyor.”

Peki, biz bu durumdan nasıl kurtulabili-

riz? Anthroposu ne yenecektir? Anthroposu yenmede araçlarımız nelerdir?

Allah’ın, Bakara 30 ve devamı ayetlerinde değindiği gibi insanlara eşyanın bilgisini bahşetmiştir. İnsanı akıl, ahlak ve bilgi ile donatmıştır.

Bu sorularımızın cevabını bize bahşedilen akıl ile idrak edeceğiz; ‘İslamlaşma’, ‘İslâmi Yenilenme’ vermektedir.

Anthroposu yenmemizi sağlayacak en büyük araç İslâm’dır. İslâm tüm ilmi, ahlakı, şeriati içinde barındırır. Aliya’nın ‘İslâm Deklarasyonu’nda⁶⁶ değindiği gibi Müslümanların İslamlaşması gerekmektedir. Anthropos işte bu yenilenme ile yok olacaktır.

Aliya, Deklarasyonu’n devamında yenilenmeye değindiği gibi “*Tarih apaçık bir tespiti göstermektedir. Müslüman halkların hülyasını heyecanlandıracak ve onlar arasında gerekli olan disiplin, ilham ve enerjiyi gerçekleştirecek tek düşünce İslâm’dır*”⁶⁷ diyerek bir nevi bize yolu göstermiştir. Ali Şeriati, Cemalettin Afgani, Taha Cabir Alvani de İslami yenilenmenin önemine değinmişlerdir. Alvani, ‘Yenilenme’⁶⁸ adlı kitabında İslâm’ı, yenilenmeyi, öze dönüşü işleyerek insanlığa Anthroposu yenmenin yolunu çizmede yardımcı olacak tespitlerde bulunmuştur. Bu yolda ilerlemek, İslâmlaşmak bizi istediğimiz sonuca götürecektir.

Konumuz boyunca anlattığımız gibi Anthroposu ‘Din’ yenecektir. Bu din Müslümanların elinde mevcut olan İslam Dinidir. Müslümanların Anthroposu yenmeleri için de “*Alternatif apaçıktır, ya İslami yenilenmeye doğru hareket veya pasiflik ve gerileme. Müslümanlar için üçüncü ihtimal yoktur.*”⁶⁹ (Aliya İzzetbegoviç)

Kaynakça

ALVANI, Cabir Taha; *Yenilenme, İslam Düşüncesinde Çağdaş Söylem*, Mahya Yayıncılık, 2015.

BAĞCE, H. Emre, Kadir Ded, Zeynep Ertuğ-

66] Aliya İZZETBEOVİÇ, *İslam Deklarasyonu*, s. 15

67] İZZETBEOVİÇ, a.g.e s. 19

68] Cabir, Taha ALVANI, *Yenilenme, İslam Düşüncesinde Çağdaş Söylem*.

69] İZZETBEOVİÇ, a.g.e s. 20

- rul, Yeşim Özer, M. Vedat Katıtaş, Senem Özçalıcı, Sedenay Akgün, Işıl Narin, Onur Ünlü; *Sokrates'ten Aşık Veysel'e İnsan, Toplum ve Yönetim Üstüne Denemeler*, Umuttepe Yayınları, 2010.
- BAKER, Emilie Kip; *Antik Yunan ve Roma Hikâyeleri Homeros'tan Okumalar*, Altın Bilen Yayınları 3. Baskı, 2014.
- BALCI, Muharrem; *Binyılın Sonu: 28 Şubat (Süreklilik ve Kopuş)* Kitabına Verilen Röportaj, 2011.
- BERGER Peter L; *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, (Çeviri Ali Coşkun) Rağbet Yayınları, 2015.
- BERGER, Peter L. *Sekülerizmin Gerilemesi ve Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine* (Çev. Ali Köse) İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.
- CHATEMİ, Hüseyin; *İslâm Hukuku Dersleri*, Sümer Kitabevi, 2012.
- İZZETBEGOVİÇ, Aliya; *İslâm Deklarasyonu*, Fide Yayınları, 2010.
- KAVAK, Özgür; Meşhur Bir Mektubun İzinde: Vezir Tahir B. Hüseyin'in Oğlu Abdullah'a Nasihatleri *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41, 2011.
- KOÇAL, A.Vedat; Bir Hegemonya Aracı Olarak Sekülerleştirme: Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Laikliğin Politik Ekonomisi, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2012.
- KÖSE, Ali; Modernleşme- Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Yeni Paradigmalar. MAM Diwan Toplantıları, Aralık 2005.
- KÖSE, Ali; Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye'de Din ve Modernleşme, Galatasaray Üniversitesi Uluslar Arası Sosyoloji Kolokyumunda Yayınlanan Sunum, 2005.
- NARLI, Nilüfer; *The Rise Of İslâm ist Movement in Turkey*, 1999.
- OKUMUŞ, Ejder; Toplumsal Değişim ve Din, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009.
- PUSCA, Anca; Marcus Weeks, John Farndon, Niall Kishtainy, Paul Kelly, Rod Dacombe, A.S. Hodson, Jesper Johnson, James Meadway, *Siyaset Kitabı*, Alfa Yayıncılık, 2015.
- ŞEN, Mustafa; Anthroposun Mağlubiyeti, *Bilgi ve Düşünce Dergisi* Yıl: 1, Sayı: 1. Ekim 2002.
- TEKİN, Mustafa; Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri, 2012.

